

***Giambattista Manuzzi kémjelentései avagy a 18. századi Velence az
Állami Inkvizíció szemével***

Jelige:Spione

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2.
I. A Tízek Tanácsának története és működésének főbb jellemzői	3.
II. Az Állami Inkvizíció létrejötte és feladatköre.....	4.
II.1. A Velencei Állam és a katolikus egyház kapcsolata	6.
III. A 18. századi Velence kettőssége	7.
IV. Giambattista Manuzzi, a velencei kém	7.
IV.1. A kémjelentések	8.
IV.2. A kémjelentések útja	14.
IV.3. A „Kémek városa” – a romantikus mítosz	14.
Befejezés.....	15.
Források és szakirodalom	16.

Bevezetés

Ennek a dolgozatnak a 18. századi velencei kémjelentések bemutatása a célja, melyek értékes forrásul szolgálnak a század európai politikájában már kevésbé meghatározó szerepet játszó, függetlenségének végóráit élő Velence nemesei, polgárai mindennapi életének vizsgálatához.

A kémeket foglalkoztató Állami Inkvizícióhoz érkező több ezer kémjelentések csak egy kicsiny töredékét kívánjuk bemutatni, egyetlen kémre, Giambattista Manuzzi működésére koncentrálni.

Miért éppen ráesett a választásunk? Manuzzi neve ismert a Casanova-kutatók között, a 18. századi híres kalandor neki köszönhetően került a velencei Ólombörtönbe. A Casanova-irodalom iránti érdeklődésünk vezetett el ahhoz az elgondoláshoz, hogy megismerjük az Állami Inkvizíció és az ennek szolgálatában álló Manuzzi működését.

Giambattista Manuzzi három iratcsomónyi terjedelmű jelentéseit a Velencei Állami Levéltár őrzi, melyek átfogó elemzésére még soha nem került sor. Giovanni Comisso *Agenti segreti di Venezia 1705 – 1797* című művében, mely magyarul *Velencei kémek* címmel jelent meg, találunk csak rövid szemelvényeket a jelentéseiből.

A témával foglalkozó olasz nyelvű szakirodalom bőséges, ezek elsősorban a Tízek Tanácsával foglalkoznak és így térnek ki a Tanács által létrehozott Állami Inkvizíció ismertetésére. Olyan szakirodalmat, mely csak az Állami Inkvizíció működéséről szól, keveset találtunk. A legátfogóbb és legfrissebb Paolo Preto 2010-ben megjelent terjedelmes munkája (*I servizi segreti di Venezia*), mely a 16. századtól a 18. századig átfogóan és részletesen ismerteti a velencei kémkedés történetét.

Munkánkat megnehezítette a körülmény, hogy a választott témával kapcsolatos források Magyarországon nem, csak Olaszországban érhetők el és hogy Giambattista Manuzzi kémjelentései kiadatlan források.¹ Az iratokra való hivatkozás nehézségét az jelentette, hogy az egy iratcsomón belül található jelentések nem voltak megszámozva, így ezekre csak a megszületésük dátumával és az iratcsomó (*Busta*) számával tudunk utalni.

¹ Mindenekelőtt a Velencei Állami Levéltárban (Archivio di Stato di Venezia) és a velencei valamint padovai könyvtárakban (Biblioteca Nazionale Marciana (Velence); Biblioteca Civica (Padova); Biblioteca Universitaria di Padova).

I. A Tízek Tanácsának története és működésének főbb jellemzői

Először a Tízek Tanácsának működésére térnénk ki, mivel a kémeket foglalkoztató Állami Inkvizíciót ez a tanács hozta létre. A Tanács létrehozását két 14. századi nemesi összeesküvés tette szükségessé.² Az 1289 és 1311 között hatalmon lévő doge, Pietro Gradenigo³ 1310. június 10-én a Nagytanács részeként hozta létre a Tízek Tanácsát mint kivételes jellegű bíróságot (*tribunale eccezionale provvisorio*) az előbb említett összeesküvések felszámolására.

A Tízek Tanácsának megbízatása eredetileg csak a következő év Szent Mihály napjáig szólt, melyet később öt és tíz évre bővítettek. Ideiglenes jellege az 1355. július 20-i határozattal szűnt meg.⁴

Eredetileg a Nagytanács irányítása alatt állt egészen 1382-ig, amikor biztosították önálló politikai működését és önálló pénzügyi forrásokat is kiadásai fedezésére.⁵

Bár a Tízek Tanácsa eredetileg a már említett nemesi összeesküvések felszámolására jött létre, az évtizedek során a Velencei Köztársaság nagyhatalmú Törvényszékévé vált, melynek tagjai a dózse, akinek a jelenléte nélkül döntések nem születhettek, hat tanácsosa és tíz szenátor, akiket a Nagytanács jelölt ki.⁶ A tagok megbízatása egy évre szólt és számos kötöttséggel járt, többek között különböző ünnepeken, találkozókra csak egy speciális álarcban jelenhettek meg, mely biztosította a teljes anonimitást. A Szenátushoz hasonlóan a Tízek Tanácsa is minden nap ülésezett három vezető elnökletével, akiket rotációs eljárással választottak egy-egy hónapra.⁷

² Marin Bocconio 1299, 1300 és Bajamonte Tiepolo 1310

³ Pietro Gradenigo saját kora patríciusainak meghatározó képviselője volt, egymásnak ellentmondó tulajdonságokkal, melyek közül kiemelnénk az istenfélelmet és erőszakot. Rendkívül gazdag, körültekintő, óvatos férfi volt, akinek a politikáját is ez a megfontoltság határozta meg számos reformját lépésenként vezetve be. Ezek közül talán a legismertebb a Nagytanács zártkörűvé tétele (*Serrata del Maggior Consiglio*) 1297-ban, melynek eredményeként maga a velencei államapparátus is zártkörűvé vált. Ld. Maranini: La costituzione, 393.

⁴ Maranini: La costituzione, 404.

⁵ Preto: I servizi segreti, 51.

⁶ Szerb: Casanova emlékiratai, 53.

⁷ Cacciavillani: La Repubblica Serenissima, 60.

II. Az Állami Inkvizíció létrejötte és feladatköre

A Tízek Tanácsa rettegett hatalmát és hírét elsősorban az 1539-ben felállított Állami Inkvizíciónak köszönhetette. Megalakulásától egyfajta sejtelmes, félelmetes légkör vette körül, melyet elsősorban annak köszönhetett, hogy igyekezett tevékenységét a nyilvánosságot kizárva végezni és sok esetben intézkedéseit rendkívüli gyorsasággal és energiával végrehajtani.⁸

Miért volt szüksége erre a titokzatoskodásra és hatékonyságra és egyáltalán milyen céllal jött létre a velencei Állami Inkvizíció?

Megszületésének elsődleges oka az államtitkok kiszivárgásának megakadályozása volt. A velencei patríciusok politikai gondolkodásának középpontjában a titoktartás állt mint az állam fennmaradásának biztosítója. Ez a fajta magatartás, mely az államtitkok kiszivárogtatóit akasztásra ítélte, egy kisebbfajta mítoszt vont a patríciusok köré.⁹ Ennek ellenére nem is egy példát találunk az államtitkokat eláruló velenceiek ellen indított perekre egészen a 14. századtól kezdve.¹⁰ Az állam érdekét szolgáló információk nagyobb biztonságban tartásának igénye hívott életre egy hatékony és felhasznált eszközei miatt rettegett intézményt.

Ezek között az eszközök között mindenekelőtt a kínzásokat kell említeni. Ennek gyakorlata nem volt ismeretlen a korabeli Európában, de más országoktól eltérően Velencében a kínzások hatása alatt tett vallomást nem fogadták el hitelesnek, csak abban az esetben, ha a kínzást és a vallomástételt legalább 24 óra választotta el egymástól.¹¹

A Nagytanács 1582. december 7-ei nyilatkozatában meghatározta a legnagyobb titokban és így biztonságban tartandó információk körét, mint például az állam jólétét szolgálók, a közbiztonság nyugalma zavarók vagy a külföld számára jelentőséggel bírók.¹²

Egy évvel később, 1583. április 19-én dekrétumban pontosították az Inkvizíció feladatkörét. Eszerint elsődleges feladata az állam biztonságának és nyugalma megőrzése, összeesküvések, árulások felderítése, a közrend és erkölcs fenntartása volt.¹³

Az Állami Inkvizíció élén három inkvizitor állt, akik ruhájuk színe alapján is elkülönültek. Kettő, akiket a Tízek Tanácsa tagjai közül választottak ki, fekete tógát viselt, míg a harmadik, aki a dózse tanácsadói közül került ki, vörös tógát.¹⁴

⁸ Maranini: La costituzione, 473.

⁹ Preto: I servizi segreti, 56.

¹⁰ Ezekről a perekről lásd részletesebben: Preto: I servizi segreti, 57 – 58.

¹¹ Cacciavillani: La Repubblica, 58.

¹² Preto: I servizi segreti, 53.

¹³ Uo. 59.

Szeretnénk röviden bemutatni az Állami Inkvizíció levéltárának történetéből a tárgyalt korszakra vonatkozó ismereteket, változásokat is. 1785-ben a Tízek Tanácsa elrendelte a határozatait őrző levéltár restaurálását, és előkészítette az Állami Inkvizíció levéltárának felújítását is, mely szintén ott kapott helyet. Ennek részét képezte az itt található dokumentumok újrendezése is. A restaurációs munkálatokkal Filippo Rossi építész bízta meg 1786 márciusában.

A levéltár épülete kétemeletes volt, egy újnak és egy réginek nevezett levéltárnak adva helyet. Az Állami Inkvizíció anyaga a régi levéltárban kapott helyet egy elkülönített és lezárt helyiségben. A Tízek Tanácsa levéltári anyagának újrendezése két célt szolgált. Egyrészt az áttekinthetőséget, másrészt, hogy az Állami Inkvizíciónak önálló levéltárat biztosítsanak, ezzel hosszú idő után végre nagyobb önállóságot és elismertséget adva a megelőző századokban a Tízek Tanácsának „árnyékában” létező intézménynek,¹⁵ melyre korábban biztonsági okokból sem került sor.

Az Inkvizíció dokumentumai négy hatalmas, vörösfenyőből készült szekrényben kaptak helyet, melyek összekeveredtek a Tízek Tanácsának iratait őrző szekrényekkel. Miután befejeződött a Tanács levéltárának restaurálása az Inkvizíció anyagát teljesen összekeveredve egy másik elzárt helyiségbe szállították át. Az anyag rendezésével a Tízek Tanácsának titkárát, Giuseppe Gradenigót bízta meg,¹⁶ aki több megszakítással dolgozott az Inkvizíció titkárnak, előbb Bernardo Gislanzoninak, majd ennek halála után Andrea Fontanának az oldalán.¹⁷ A munkát 1790 novemberében kezdte és csak két év múlva, 1792-ben folytatta. A munkát ismét megszakította és 1794-1795-ben fogott hozzá újra. 1796 novemberében hívták vissza utolsó alkalommal.¹⁸ Ez idő alatt sikerült elkészítenie az Inkvizíció 1573 és 1775 között pereinek inventáriumát.¹⁹

Az anyag teljes rendezésére, katalogizálására azonban egészen a Köztársaság bukásáig nem került sor.

¹⁴ Maranini: La costituzione, 478.

¹⁵ Vinello: Gli archivi del Consiglio dei dieci, 102.

¹⁶ Uo. 104.

¹⁷ Uo. 106.

¹⁸ Ez az egyéves távolmaradás a kötelezően előírt idő volt egy-egy újraválasztás előtt, hiszen Gradenigo a Tízek Tanácsának titkára is volt. Ld. Cacciavillani: La Repubblica. 60.

¹⁹ Vinello: Gli archivi del Consiglio dei dieci, 108.

II.1. A Velencei Állam és a katolikus egyház kapcsolata

Az Állami Inkvizíció működéséről szólva szeretnénk röviden kitérni a Velencei Köztársaság és a Szentszék kapcsolatára, megvizsgálni, hogy az egyházi inkvizíció milyen hatalommal bírt a Köztársaság területén.

A Velencei Köztársaság fennállása alatt mindig is féltve őrizte függetlenségét a katolikus egyháztól. Az állam és a Római Kúria kapcsolatának történetét válságos időszakok tették még nehezebbé, ezek közül háromnak volt nagy jelentősége. Az 1308-as kiátkozása Ferrarának. A Cambrai-i Ligához való csatlakozás eredményeként 1509-benátkozta ki az Egyház Velencét és végül 1606-ban, az egyháznak követelve a püspökök kinevezésének jogát, ahogy az szinte minden más európai országban is működött.²⁰

A püspökök kinevezésének joga Velence kiváltsága volt, melyet még Bizánctól örökölt. Az egyházi hierarchia az állam adminisztrációs szerkezetébe tagozódott be, a püspököknek megválasztásukkor a velencei állam iránti hűségüket is ki kellett fejezniük. Az investitúra joga a Dogét illette meg és a püspökök a dózse engedélye nélkül még zsinatot sem hívhattak össze.²¹

Velence az egyháziak fölötti bíraskodás jogát is magának követelte és joga volt beavatkozni a szerzetesrendek, a kongregációk és harmadrendek életébe. A Velencei Köztársaság nem ismerte el az egyházi személyeket megillető kiváltságokat sem.

A Köztársaság az egyházi inkvizíció munkájába is be akart avatkozni, így elérte, hogy az inkvizíciós eljárások során az egyháziak mellett állami alkalmazottak is részt vehessenek, döntési jog nélkül. A főpapok ezt kezdetben ellenezték, tartva a laikusok bírósági eljárásokban való tapasztalatlanságától, majd látva, hogy az állam nem enged, elfogadtak egy ilyen jellegű egyházi bíróságot, mely csak a vallást érintő kérdésekkel foglalkozott, annak ellenére, hogy világiak is részt vettek munkájában.²²

²⁰ Cacciavillani: La Repubblica Serenissima, 95.

²¹ Cacciavillani: La Repubblica, 98.

²² Canosa: Storia dell'inquisizione, 168.

III. A 18. századi Velence kettőssége

A 18. századra Velence elveszítette politikai és gazdasági jelentőségét és az egykor oly hatalmas, virágzó város, az „Adria Királynője” nemzetközi mulató- és üdülőhellyé vált olyan nagyvárosias légkörrel, mint a korabeli Párizs vagy Londoné.

A város egyik kettőssége ebből származott. Annak ellenére, hogy az erkölcsök Velencében lazábbak voltak, mint más itáliai államokban, hogy a nemesek gyakran hamis kártyajátékból éltek, a város biztonságára továbbra is a szigorú középkori törvények örködtek. A társadalom és az alkotmány szerkezete a századok során alig változott.²³

A 18. századi velencei kormány nem fogadta be a kor szellemáramlatának, a felvilágosodásnak az eszméit és megőrizte az arisztokratikus köztársaságot. Nem tudott politikailag megújulni és elzárkózott az abszolút állam lehetőségétől.²⁴ Féltve őrizték az arisztokratikus világképet, hogy a nemesek nemeshez méltó módon viselkedjenek, bár ez már csak látszatélet volt.

A 18. századi Velence a sikamlós irodalmak, a casanovai hódítások, a Goldoni komédiáik, az álarcba öltözött nemes hölgyek és lovagjaik városa, ahol a képzőművészet is virágzott²⁵, olyan alkotókat adva a világnak, mint a szobrász Antonio Canova vagy a festő Giovanni Antonio Canal (Canaletto) és Giambattista Tiepolo.

IV. Giambattista Manuzzi, a velencei kém

Az eddig bemutatott általános ismertetések azt a célt szolgálták, hogy jobban megértsük és megismerjük azt a világot, melyből Manuzzi kémjelentéseit kiragadtuk egyfajta áttekintést nyújtva a korszak Velencéjéhez. A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy a kémjelentésekből milyen vonásokkal tudjuk kiegészíteni a fent megrajzolt 18. századi Velence-képet.

Giambattista Manuzzi foglalkozását tekintve ötvös volt. Az Állami Inkvizíció szolgálatában hosszú ideig, 1750 és 1774 között működött kémként, három iratcsomónyi jelentést hagyva maga után.

Ezeket a jelentéseket olvasva és keletkezésük dátumára figyelve megállapíthatjuk, hogy az első három évben a későbbi évekhez viszonyítva kevés számú jelentést találunk.

²³ Comisso: Velencei kémek, 9.

²⁴ Cessi, Storia della Repubblica, 666.

²⁵ Uo. 665.

1750-ben és 1751-ből csak hármat és van egy hosszú időszak, amikor egyáltalán nem ír semmit (1751. január 24. – 1752. május 25.), a jelentések 1754-től válnak rendszeressé. Ezt magyarázhatjuk azzal, hogy az első években csak alkalmi jelentéseket tett, majd munkájával megelégedve már rendszeres fizetést²⁶ és megbízásokat kapott²⁷, mintegy hivatalos kémmé válva.²⁸

IV.1. A kémjelentések

„Különböző nemes patríciusok jönnek köpenyben az estét a Procuratie²⁹ [árkádsorai] alatti kávéházakban eltölteni, különös tekintettel a Procuratie Nuove alatt lévőkre órákat töltve ott. Ebben a böjti időszakban vannak a kávéházakban jártasabb előkelő urak, akik közül éjjel előtt is lehet még egyeseket ott [a kávéházakban] látni.”³⁰

Giambattista Manuzzi ebben az 1764-ben készült jelentésében a velencei kémjelentések több gyakori és nála is gyakran megjelenő témáival találkozunk, így a nemesek köpenyviselésével és a kávézók (*bottega da caffè*) figyelemmel tartásával.

A nemesek köpenyviselését a Velencei Köztársaság tiltotta. A Tízek Tanácsa elrendelte, hogy a nemesek nem hordhatnak spanyol szabású köpenyt, csak tógát. Ez azonban kényelmetlen viselet volt, így az előkelők előnyben részesítették a köpenyt (*tabarro*). Azt, aki a rendeletet megszegte a Tízek Tanácsának 1704. március 26-án kelt rendelete értelmében „öt évi sötét zárkával és ezer tallér pénzbírsággal” kellett sújtani. Valójában azonban ilyen súlyos intézkedésekre nem került sor. Az illető nemest az inkvizítorok titkára elé vezették, ahol felolvastak neki egy intelmet, figyelmeztetve az illetőt, hogy a következő alkalommal komolyabb eljárás vár rá, de ilyenek valójában nem történtek.³¹

²⁶ Az Állami Inkvizíció jelentős összegeket fordított kémjei hálózatának fenntartására a hasznos jelentéseket pénzzel vagy a kért társadalmi előmenetel megadásával jutalmazva és egyben ösztönözve is a velenceiket, hogy járjanak nyitott szemmel a városban. Ld. Preto: I servizi segreti, 67. A szolgálatukba állók a legkülönbözőbb társadalmi csoportokból kerültek ki a nemesektől, az egyszerű polgárokon, könyvárusokon át a könyvkiadóig, írókig.

²⁷ Az első eset, amikor jelentésében az Inkvizíciótól kapott utasítás végrehajtására utal 1752. augusztus 26-ai jelentése. Ld. Busta 612.

²⁸ A kémek kezdetben jelentésekként kaptak honoráriumot, később, szerződötetett kémmé válva kaptak fix fizetést. Ld. Comisso: Velencei kémek, 10.

²⁹ A Procuratie palotái a velencei Szent Márk téren találhatók. Építési idejük szerint két részből állnak: a régi (Vecchie) és az új (Nuove) épületeiből. Az utóbbi a Szent Márk téri Harangtoronyig nyúlik, árkádsorai alatt olyan jelentős helyekkel, mint a híres kávézó, a Caffé Florian vagy Velence híres könyvtára, a Marciana, mai nevén a Biblioteca Nazionale Marciana.

³⁰ „Si veggono diversi Nobili Patrizi in tabarro a portarsi La Sera nelle Botteghe da Caffé sotto Le Procuratie, particolarmente in quelle sotto le Procuratie nuove, e trattenersi Le ore continove. In questa Quadragesima si sono i Gentiluomini tanto familatisati in tal cosa, che se ne vede qualcheduno anco prima delle ore ventiquattro.” 1764. március 17. Busta 613.

³¹ Comisso: Velencei kémek, 189 – 190.

A Köztársaság nagy gondot fordított arra, hogy a nemesek ne különbözzenek egymástól öltözködésükben sem, lehetetlenné téve minden különcködést és fényűzést. Így akarták megakadályozni, hogy nemesek vagy akár nemesi családok emelkedjenek ki társaik közül veszélyeztetve a Köztársaság belső egységét.³² A patríciusoknak tilos volt ezüst vagy arany díszítésű vagy ugyanilyen gombokkal ellátott ruhát viselniük, ellenkező esetben pénzbírsággal sújtották őket.³³

A kávéházak és borbélyüzletek tulajdonosait halálbüntetéssel fenyegették, ha köpenybe öltözött nemeseket engednek be, de ez a rendelet is inkább az elrettentés eszközéül szolgált.

A kávézókat más okokból is figyelték. Belső terükben a termeket ugyanis kisebb kamrákra osztották a szerelmespárok számára, ahol gyakran előkelő nemesek és hölgyek is megfordultak. Maga Manuzzi is gyakori vendég volt itt, hiszen a fentebb ismertetett gyakorlat több szempontból is sértette az erkölcsöt, melynek megőrzésére a velencei kormány annyira ügyelt. Egyrészt a szerelmeseknek kialakított kis helyiségek miatt, hiszen így a kapcsolatok nagyobb nyilvánosságot kaptak, mintha otthonaikban lettek volna. Például a Bottega d'Acqua da Gosparo Benezóról megjegyzi, hogy kis szobák (camerini) találhatók benne, melyek kevésbé megfigyelhetőek és így ellenőrizhetőek, valamint hogy férfiakat és nőket vegyesen látott itt, közöttük dámákkal és nemesekkel.³⁴ Másrészt a nemes hölgyek jelenléte miatt, akik gyakran alacsonyabb származásúakkal vagy akár prostituáltakkal tartózkodtak egy helyiségben és nem a rangjuknak megfelelően szolgálták ki őket.³⁵

Manuzzi jelentéseiben egyéb példákat is találunk, ahol kávéházakról vagy tabarrót viselő nemesekről ír. Előfordul, például 1753-ban, hogy egymást követő jelentései csak ez utóbbiról szólnak.³⁶

1763 júliusában olyan nemeseket látott a kávézóban, akik az államügyekről beszélgettek.³⁷ Nagy figyelemmel követte nyomon a hasonló eseményeket, hiszen a velencei kormány biztonsága szempontjából meghatározó volt a közhangulat alakulása.³⁸ 1766

³² A Köztársaságnak lehetett tapasztalata ennek káros hatásában, hiszen a 12. századi velencei történelmet az arisztokrata családok közötti harcok határozták meg, melyek még a 13. században is éreztették hatásukat.

³³ Comisso: Velencei képek, 191.

³⁴ Ld. 1752. június 14. Busta 612. Ugyanezt említi meg a Bottega d'Acqua in Calogenáról. Ld. 1752. augusztus 10. Busta 612. A Bottega d'Acqua olyan hely volt, ahol elsősorban italokat lehetett vásárolni.

³⁵ Többek között erről számol be 1765. június 8-ai jelentésében. Busta 613.

³⁶ 1753. március 21., 25., 29., 31., május 3., 16., Busta 612. 1764. január 2., 4. Busta 613.

³⁷ 1763. július 30. Busta 613.

³⁸ 1760. április 28-án arról tesz jelentést, hogy a velenceiek véleménye szerint a minisztériumok működését az átláthatatlanság jellemzi Busta 613.

februárjában álarcos nőkről és férfiakról ír, akik olyan szabatosan viselkedtek, mintha nem is kávézóban lettek volna.³⁹

A köpenyt viselő nem nemesek mellett az álarcot viselőket is megfigyelte, hiszen ezek teljes anonimitást biztosítottak viselőjüknek, így az álarc védelmében a legkülönbébbeket cselekedhették, származásukat is elrejtve. Álarcot nemcsak februárban viseltek, hanem egész télen, hiszen bár a karneváli időszak karácsony után kezdődött és hat hétig tartott, az ünneplést gyakran már októberben elkezdték. Ezek az álarcok lehettek egészen egyszerűek, hiszen céljuk viselőjük kilétének elrejtése volt.

1761 novemberében Manuzzi fekete köpenyt és álarcot viselő embereket látott a Szent Márk tér közelében, és megállapította, hogy „ [ez egy] igen elterjedt viselet ezekben az időkben és hogy az álarcok elsődleges vonása, ha lehet így mondani, hogy feltűnőek és botrányosak”⁴⁰ Álarcban mentek a színházakba, a kávéházakba is.⁴¹

A nemeseket és a polgárokat érintő gyakori témák egyike a kaszinók⁴² látogatása is.

Többször tett jelentést Conte Marco Minelliről, akinek a kaszinójába külföldiek, nők és fiatal velencei nemesek jártak szórakozni.⁴³

Manuzzi jelentéseiből kitűnik, hogy a polgárok gyakran nemeseknek adtak ki szobákat, akik ott kaszinót alakítottak ki. Beszél egy bizonyos Iseppo Franceschiniről, aki a nemesi származású Zanbattista Erizónak adta ki két szobáját, mely a nemesek gyülekezőhelyévé vált, olyan résztvevőkkel, mint például Carlo Gradenigo és felesége, Madaluzza Contarini, akik álarcban érkeztek mindig, hogy elfedjék személyük kilétét.⁴⁴ Említésre méltó az 1752 januárjában készített beszámolója, melyhez mellékelte a San Moise templom mögött található kaszinóban megjelenő nemesek és dámák nevét.⁴⁵ Az orvos Giuseppe Rossini házában is kaszinót alakítottak ki, amelyet olyan befolyások nemesek és dámák látogattak, mint Piero Dolfín vagy Orsola Bragadin Badoer.⁴⁶

³⁹ „... e si trattengono con quella libertà come se non fossero in dei Camerini da Caffè...”. 1766. február 19. Busta 613.

⁴⁰ „... Un abuso tanto avanzato, in questi tempi, che è il principio si può dire delle maschere, si rende molto osservabile e scandaloso.” 1761. november 14. Busta 613.

⁴¹ 1765. február 16., 21. Busta 613. 1766. február 19. Busta 613.

⁴² A kaszinók (*casino*) magánlakosztályok voltak, melyeket a nemesek és polgárok béreltek és kártyajátékaik, légyottjaik helyszínéül szolgáltak. Ezenkívül casinónak nevezték az olyan lakásokat, melyeket többen béreltek együtt, hogy ott kártyázzanak, újságot olvassanak. Ld. Giovanni Comisso: Velencei képek, 191.

⁴³ 1764. június 27., 30., július 9. Busta 613.

⁴⁴ 1751. január 24. Busta 612.

⁴⁵ 1752. január 26. Busta 612.

⁴⁶ 1753. február 14. Busta 612.

A kaszinókban a nemesek egyik kedvelt időtöltései a különféle játékok voltak, ezek közül Manuzzi a leggyakrabban a faraone és basetta⁴⁷ nevűekről szól. 1761-ben megjegyzi, hogy a játékosok főleg olyanok, akik korábban szegények voltak és a játéknak, fiatal, a faraonében, basettében még tapasztalatlan nemesek átverésének köszönheték vagyonukat, míg az utóbbiak gyakran adósságokat halmoztak fel ezen az úton.⁴⁸

Iseppo Balbi, aki többször visszatérő szereplője Manuzzi jelentéseinek⁴⁹, a házában rendezett ilyen jellegű játékokat. Patrícusok, papok, zsidók egyaránt vendégei voltak.

A kaszinók a nemesek és polgárok légyottjainak is helyet adtak, mely összefügg a prostitúcióval. Manuzzi, aki gyakran ellenőrizte a kávézókat és a kaszinókat, gyakran szól ilyen jellegű eseményekről. A nemesi származású Paolo Canal mindenkit megbotránkoztató módon együtt élt egy prostituálttal. Gyakran lehetett őt barátaival együtt ilyen kétes hírű nők társaságában látni, akiket elvittek vacsorázni, kávé inni,⁵⁰ nem törődve sem a nemesi rangjukkal, sem a közerkölccsel.

1750-ben egy prostituáltról, Anzola Trevisanáról írt, aki felháborító módon a keresztény hagyományokat figyelmen kívül hagyva karácsony szentestéjén zsíros húsokat evett.⁵¹ Domenico Loredan patrícust egy Tonina Ferarese nevű prostituált házában lehetett gyakran látni, ahol külföldiek is megfordultak. Ilyen alkalmakkor Loredan elrejtőzve figyelte az eseményeket és irányította a szórakozást, mely attól függött, milyen évszak van.⁵²

Korábban említettük, hogy az egyházi hierarchia az állami igazgatási rendszerbe tagozódott be Velencében. A közerkölcs megőrzésére nagy gonddal ügyelő Köztársaságban ez is magyarázhatja, hogy a kémjelentések gyakran szólnak papokról, akiknek a botrányos életük sokaknak feltűnt. Manuzzi is előszeretettel írt róluk.

1761 májusában beszámol róla, hogy a papok éjszakánként egyházi ruhájukban a városban bókászni, nőkhöz járnak el.⁵³ Don Zuanne Zuliani többször került börtönbe káromkodás és szodómia miatt. Korábban katona volt, majd pap lett, ennek ellenére együtt él más feleségével.⁵⁴

Felháborodva tesz említést néhány papról, akik egyházi teendőiket elhanyagolják, hagyják meghalni az embereket a szentségek megadása nélkül.⁵⁵

⁴⁷ Mindkettő kártyajáték, melyeket nagy összegekben játszanak.

⁴⁸ „...passano via la roba di casa e che si rovinano in più maniera...”. 1761. március 7. Busta 613.

⁴⁹ 1764. szeptember 22., 24., október 3., november 29. Busta 613.

⁵⁰ 1765. július 27. Busta 613.

⁵¹ Ennél a jelentésnél Manuzzi pontos dátummegjelölése hiányzik

⁵² 1752. július 17. Busta 612.

⁵³ Manuzzi által gyakran emlegetett bűnük a szodómia. Ld. 1761. május 27. Busta 613.

⁵⁴ 1762. október 13. Busta 613.

⁵⁵ 1765. augusztus 3. Busta 613.

Hosszú jelentés szól Don Lorenzo Brogatóról, aki káromkodik, szörnyű temperamentuma van, így folyton veszekszik mindenkivel. Annak ellenére, hogy minden nap misézik, prédikációban látszódik, hogy nem hisz Istenben. Feslett nőkhöz jár és templomából is kirúgták, mivel szent tárgyakat lopott onnan.⁵⁶

Beszámol egy külföldi papról, aki több mint nyolc éve él Velencében, de egyházi feladatait nem látja el, helyette kávéházakban lehet őt gyakran megtalálni nemesek társaságában.⁵⁷

Ez a férfi két szempontból is felhívhatta magára Manuzzi figyelmét. Egyrészt azért, mert annak ellenére, hogy pap volt, nem misézett, másrészt, mert külföldi volt és gyakran lehetett nemesekkel együtt látni.

A velencei kormány különösen ügyelt arra, hogy nemesek, patríciusok ne érintkezzenek külföldiekkel, mivel tartottak tőle, hogy államtitkokat árulhatnak el nekik. Ugyanebből az okból tartották szemmel a Velencébe érkező külföldieket is, attól félve, hogy valamelyik másik ország kémjeiként akarnak információkat szerezni a Köztársaságról és ez alól a követek sem képeztek kivételt, akikkel a nemeseknek tilos volt kapcsolatot fenntartani.

A külföldi követek és a velencei nemesek valamiféle elválasztására törekedtek az évszázadok során. A Tízek Tanácsának engedélyét kellett kérniük, ha írni akartak egy követnek, személyesen akarták meglátogatni, valamilyen általuk szervezett ünnepen akartak részt venni.⁵⁸ Az inkvizítorok engedélye nélkül a velencei nemesek nem utazhattak külföldre, de ahhoz is a velencei állam beleegyezését kellett kérniük, ha a Köztársaság szárazföldi birtokaira (*Terraferma*) kívántak utazni.

Manuzzi jelentéseiben inkább külföldi származású kereskedőkről, egyházi személyekről, polgárokról és nem követekről számolt be, de ez utóbbira is találunk példát.⁵⁹

1764-ben ír egy Monsieur Giovanni nevű francia tánctanárról, aki órákat adott és házában faraone játékot játszott, ahol nőket, külföldieket, papokat egyaránt vendégül látott.⁶⁰

Gyakran ír zsidókról⁶¹, figyelemmel kíséri kereskedelmüket. Egy Isach nevű zsidó férfi azzal hívta fel Manuzzi figyelmét, hogy fiát gyakran kereskedelmi ügyletek lebonyolítására Livornoba küldte és kapcsolatot tartott fenn a Velencében élő algériaiakkal, mintegy védelmezőjüként lépve fel.⁶²

⁵⁶ 1760. április 28. Busta 613.

⁵⁷ 1765. március 5. Busta 613.

⁵⁸ Preto: I servizi segreti, 62.

⁵⁹ 1763. február 12., május 6. Busta 613, 1756. július 13., december 14. Busta 612.

⁶⁰ 1764. április 4. Busta 613.

⁶¹ Például 1763. augusztus 29., 1764. december 22. Busta 613.

⁶² 1760. június 28. Busta 613.

A papok mellett Manuzzi egyházi ügyvédek munkáját is figyelte és ellenőrizte, hogy törvényesen dolgoznak-e. Több jelentése szól Don Giovanni Battista Arigoni egyházi ügyvédről, akit hamis tanúzással és azzal vádoltak, hogy törvényes házasságok felbontását segítette elő, így járulva hozzá „a családok felbomlásához”, ahogy Manuzzi fogalmaz. Fellázítja a feleségeket férjeik ellen és elidegeníti őket tőlük a szeretők kérésére. A pereket nagy költséggel hajtja végre, így sok pénzt nyer vele.⁶³

Manuzzi néhány esetben gazdasági jellegű kérdéseket is érint kémjelentéseiben. 1750-ben Signore Abate Antoniót figyeli meg, akinek lyoni selyemgyára van és különböző drapériák eladásáról számol be.⁶⁴ 1752-ben francia selyem importját követte nyomon, míg 1760-ban hamis pénzekről, dukátokról ír, amelyekkel a Rialto környékén lehetett főleg találkozni a karnevál alatt.⁶⁵

Az ismertetett jelentéseket látva megállapíthatjuk, hogy Giambattista Manuzzi kémjelentéseiben a leggyakrabban előforduló témák a kávéházak, a köpenyt és álarcot viselő nemesek, a prostitúció, a kaszinók világa.⁶⁶ A Velencében megforduló külföldiek közül elsősorban nem a politikai életben meghatározó szerepet betöltő követekről, hanem a kereskedőkről, papokról találunk jelentéseket. Ezt a körülményt magyarázhatjuk azzal, hogy míg a kávéházakba, színházakba szabadon beléphetett, a követekhez közelebb kerülni, rendezvényeiken megjelenni már nem lehetett számára lehetséges a társadalmi helyzeténél fogva.

Manuzzi jelentéseit három csoportba sorolhatjuk az alapján, hogy hogyan szerezte meg az információkat. Az egyik csoportban azokat találjuk, amikor az Inkvizíció utasítására járt egy-egy kérdés nyomában. A második csoportba tartozó jelentéseknél valakitől kapta az információkat. Tevékenységének különösen a második szakaszára jellemző, hogy különböző személyek szolgáltatták neki az érdekes híreket a gyanús vagy annak vélt személyekről.⁶⁷ A

⁶³ 1760. május 30., 1764. augusztus 3., 16. Busta 613.

⁶⁴ 1750. (pontos dátummegjelölés nincs). Busta 612.

⁶⁵ „...é qualche tempo che si veggono Ducati, e mezzi ducati falsi, e nel Carnevale passato ... dicevano che ne vedevano molti...”. 1752. augusztus 26. Busta 612. A Rialto környékén a pénzügyi hivatalok kaptak helyet, míg a Szent Márk téren a politikai jellegű hivatalok.

⁶⁶ Ezek a legdominánsabb témák, de rajtuk kívül találkozhatunk az Arsenallal, Velence katonai és tengeri erejének központjával (1761. április 21., 22., 28. Busta 613.) vagy tiltott könyvekkel (1764. augusztus 4. Busta 613.), ritkábban a törökökkel foglalkozó jelentésekkel (1761. március 26., 1762. július 30. Busta 613) Velence és a Török Birodalom kölcsönös gazdasági érdekeltségéből (pl. Levante) fakadó kapcsolatok és az ehhez szorosan kötődő kémkedések bemutatása nem jelen dolgozat feladata. A témáról ld. részletesebben: Paolo Preto: Venezia e i turchi. 1975.

⁶⁷ Például Camilo Pasini, aki hosszú ideig Manuzzi szolgálatában állt, majd letartóztatták és börtönben, ahol fogva tartották észrevette, hogy pénzhamisítás folyik, melyet azonnal jelentett Manuzzinak. 1765. október 4. Busta 613.

harmadik csoportot azok a jelentések alkotják, amikor Manuzzi személyesen gyűjtötte össze az információkat a várost járva, tehát nem megbízást teljesített.

Manuzzi jelentéseit olvasva felmerült bennünk egy kérdés. Velencében élő polgártársai tudtak arról, hogy kém? Nem egy jelentésében találunk példát rá, hogy személyesen mesélték el neki a történeteket, melyeket azután ő közvetített az Inkvizíció felé, kiegészítve saját megfigyeléseivel.⁶⁸

Valószínűleg tudták, hiszen már 1752-ben, működésének elején beszél egy bizonyos Nicola Folchiról, aki gyűlöli őt. Manuzzi arról beszél, hogy egy ideje észrevette, hogy megfigyelik őt, beszélnek róla, az „Állami Inkvizíció kémjének” vagy csak „kémnek” nevezik. Láta Folchit beszélni egy ismerőseivel, aki ezután nem beszélt többet vele és nem is üdvözölte őt. A Szent Márk templomba misére menet ugyancsak Folchit látta beszélgetni a templomajtóban. Róla beszéltek és Folchinak hála előítéletek alakultak ki róla.⁶⁹

IV.2. A kémjelentések útja

Vajon hogyan jutottak el ezek a kémjelentések az Állami Inkvizícióhoz?

A legendás oroszlánok száját (*bocche di leone*) megelőzték a leginkább napjaink postaládájához hasonlító, de nem rögzített, hanem elmozdítható, elsősorban fából készült tartók (*cassella*). Ezeket az egyes állami hivatalok székhelyéül szolgáló paloták falához rögzítették. Az 1500-as évek végén, 1600-as évek elején jelentek meg valószínűleg az előbb említett oroszlánok, melyek már kőből készültek. Ezek torkán csúszatták le a jelentéseket, melyek az oroszlán háta mögött lévő falban elrejtett, csak az épület belsejéből kinyitható casellába érkeztek meg, így akadályozták meg, hogy ne kerüljön illetéktelen kezekbe.⁷⁰

IV.3. A „Kémek városa” – a romantikus mítosz

Végezetül arról szeretnénk szólni, hogy mi volt a véleményük a korabeli velenceieknek és a Velencébe érkező külföldieknek a kémek jelenlétéről, egyáltalán mennyire voltak tájékozottak e kérdésben.

A történelmi munkák közül mindenekelőtt Amelot de la Houssaye 17. századi (1676) művét, a *Histoire du gouvernement de Venise* című művét kell kiemelnünk, mely vészjósló

⁶⁸ 1751. január 24. 1752. július 17.1

⁶⁹ 1752. augusztus 26.

⁷⁰ Preto: I servizi segreti, 168.

leírását adja a Velencei Köztársaságnak. Az Állami Inkvizíció félelmetesnek és abszolút hatalommal rendelkezőnek, míg magát Velencét egy olyan városnak mutatja be, ahol minden félelmet kelt, minden gyanús, a beszélgetés, a csend, az egyedüllét. A mű jelentőségét az adja, hogy meghatározta a Velencébe érkező európai utazók véleményét, elképzelését a városról.⁷¹

A „Kémek városának” képe valóban hosszú időre bevésődött az emlékezetbe.

Befejezés

Ebben a dolgozatban a független Velencei Köztársaság utolsó évszázadát kívántuk bemutatni a század egyik kémjének jelentéseit megvizsgálva.

Magyar nyelven velencei kémjelentéseket olvasni nem lehet, egyetlen könyvet, Giovanni Comisso *Agenti segreti di Venezia 1705 – 1797*, magyarul *Velencei kémek* címen megjelent művét leszámítva, mely a század számtalan kémjének jelentései közül választott ki néhányat. Jelen dolgozat így az olasz nyelven megjelent szakirodalmak ismereteit is megpróbálta röviden magyarul összefoglalni egyetlen kém munkájára koncentrálva és elemelve, akinek munkásságát magyar nyelven most először lehet megismerni.

A későbbi kutatások témája lehet annak feltárása, hogy a Giambattista Manuzzi kémjelentéseinek köszönhetően az Inkvizíció látókörébe került személyek sorsa hogyan alakult valamint a Manuzzi munkáját segítők hálózatát is érdemes lenne megvizsgálni.

⁷¹ Preto: I servizi segreti, 577.

Források és szakirodalom

Források

Archivio di Stato di Venezia, Inquisitori di Stato, Busta 612, 613.

Szakirodalom

CACCIAVILLANI, Ivone: *La Repubblica Serenissima. Profilo della costituzione veneziana*. 1985.

CACCIAVILLANI, Ivone: *La legge comunale veneziana (1781)*. 1986.

CACCIAVILLANI, Ivone: *Le leggi veneziane sul territorio 1471 – 1789*. 1984.

CANOSA, Romano: *Storia dell'inquisizione in Italia dalla metà del 500 alla fine dell 700. Venezia*. 2000.

CESSI, Roberto: *La storia della Repubblica di Venezia*. 1981.

COMISSO, Giovanni: *Velencei kémek*. 1982.

Casanova, Giacomo emlékiratai. Ford.: Szerb Antal. 1998.

MARANINI, Giuseppe: *La costituzione di Venezia dopo la serrata del Maggior Consiglio*. 1931.

NORWICH, John Julius: *History of Venice*. 1983.

PRETO, Paolo: *I servizi segreti di Venezia*. 2010.

VIANELLO, Amelia: *Gli archivi del Consiglio dei dieci. Memoria e istanze di riforma nel secondo Settecento veneziano*. 2009.